

Szabó Judit

A HAGYMÁSBODONI CIGÁNY NŐI VISELET

2019-ben a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi adattárába került Szabó Judit (1932–2017) kézdivásárhelyi néprajzkutató hagyatéka. Egy értékes, eddigi adataink szerint nem publikált tanulmánnyal emlékezünk Szabó Judit folkloristára, muzeológusra, az Incze László Céh-történeti Múzeum elhunyt néprajzkutatójára.

A hagymásbodonai cigány népviseletről szóló tanulmány 1994-ben keletkezett. A kutató a viselet változásainak feltérképezését egyedi módon, a közösség varrónőjének a visszaemlékezései alapján elemzi. Adatait később a cigányvajdával ellenőrizteti le.

(Szöcsné Gazda Enikő)

[Bevezető]

A gyűjtés helye, Hagymásbodon kis település, amely Marosvásárhelytől három kilométerre fekszik. A falu magyar neve Kisbodon, Hagymásbodon,¹ németül Hagendorf, románul Budiul Mic, Hasmas-Bodon.² Közigazgatási státusa szerint falu, községközpontja Nyáradkarácsonfalva. Helyzetét tekintve az erdélyi magyar és szász települések sorsának iskolapéldája lehetne. Az előregedő, elvándorló magyarság házait, gyakran egész szász falvakat az itt élő legszaporább népesség, a cigányok vásárolják meg.

Az 1910-es Statisztikai Évkönyv³ és a Révai Nagy Lexikona⁴ adatai szerint a falu lakossága 342 fő, amelyből 326 magyar, 1 tót és 15 egyéb, amelyről feltételezhető, hogy cigány. A mai helyzetkép a legutóbbi népszámlálás adatai szerint⁵ 498 személy, amely nemzetiségi és vallási összetételét tekintve a következőképpen oszlik meg: 151 magyar református, 335 cigány, amelyből kb. 68 református, a többi adventista és 7 ortodox (két család). A faluban osztatlan I–IV. osztályos iskola működik egy tanítóval, 37 tanulóval, amelyből 31 cigány, akik rendszeresen járnak iskolába, mert csak így folyósítják számukra a tanulási segélyt és az iskolalátogatásnak egyelőre erősebb mozgatórugója ez, mint a tudásvágy. Ez a néhány statisztikai adat is jól jelzi, hogy a lakosság

túlnyomó része cigány, jóllehet a század eleji statisztika mindössze 15 személyt jelöl egyéb jelzéssel, akik valószínűleg cigányok. Ezt támasztja alá a falubeliek visszaemlékezése, amely szerint 40–50 évvel ezelőtt mindössze három cigány család élt a faluban. A település népességnyilvántartásában nem szerepelnek azok a cigányok, akik idevalónak tartják magukat, azonban állandóan vándorolnak Szatmártól Bukarestig, ők a téli hónapokra hazatelepednek Bodonba.

A cigányság erős közösséget alkot, vezetőjük a vajda Burcsa Rupi Pipi, aki a Maros megyei roma szervezet egyik vezető tagja. A közösség cigányságtudata igen erős, maguk között csak cigányul beszélnek, a 3–4 éven aluli gyermekek nem is tudnak más nyelven. A felnőttek azonban románul és magyarul egyaránt jól, bár kissé cigányos akcentussal beszélnek. Magukat kalapos cigányoknak nevezik. A bodoni és környékbeli magyarság kalaposoknak, kelyheseknek, selyemcigányoknak, sátorosoknak hívja őket. Fő foglalkozásuk a fémművesség, rézmegmunkálás, üst- és csatornakészítés, bádigos munka. Az utóbbi években, amióta a határokon való átjutás könnyebbé vált, főleg Törökországból hozott holmikkal, szőnyegekkel, nemesfémekkel, de használt ruhákkal, zománccos és üvegedénnyel házalnak. A lovasszekérrel való utazás emlékei még igen elevenek, de ma már alig van lovuk, annál több a gépkocsi.

A falu területén az alvégen laknak, a Marosvásárhelyre vezető út mentén. Néhány egyszerű, egyszobás házat kivéve, nagy, módos, többszobás házakban laknak. Házaik a bennük felhalmozott, vagyont is jelentő tárgyak (szőnyegek, edények, ruhák, bútorok) sokasága miatt zsúfoltak, néhol rendetlenek, de tiszták.

Viseletük az Erdély-szerte közösségben élő cigányviseletek egyik változata. A továbbiakban megkíséreltem számba venni a nők viseletét életkorok szerint, az alkalmi ruhákat. A jelenlegi állapotot próbáltam rögzíteni, néhol utalok olyan jelenségekre, amelyek már csak az emlékezetben élnek.

¹ HERNER János 1987, 20.

² SUCIU, Coriolan 1966, 110–111.

³ MSK Ús, 42, 422–423.

⁴ RNL, IX, 310.

⁵ KISS Lajos 1988, I, 557.

1. A csecsemők ruházata

Harminc-negyven évvel ezelőtt a cigány csecsemőt rongyokba csavarták, pokrócba kötötték, teknőbe vagy teknő alakú bölcsőbe tették, és ha utcára vették, az arcát fejkendővel, „szőrkeszkenyővel” takarták le. Az kásmír kendő volt, amelynek cigány neve kozmó. A csecsemő fejére, nemétől függetlenül, kendőt kötöttek, de használták már az utóbbi húsz-harminc évben a bolti babakelengyékhez tartozó kis főkötőket is, amelyre nagy piros szalagcsokrot varrtak, szemmel verés ellen. Ugyancsak a rontástól védte a kisgyereket a bal csuklójára kötött piros gyöngysor.

A mai csecsemők ruházata a kereskedelemben kapható legdrágább, gyakran külföldi babakelengye, amely a család gazdagságát is jelzi. A rontástól védő piros szalag és gyöngy ezzel együtt ma is használatos. Modern, külföldi babakocsik láthatók a cigány házakban, amelyeknek kerekeit leszerelve, hinta vagy ülőkeként szolgálnak a mennyezetre függesztve.

Az idősebbek (hatvan éven felüliek), magyarok és cigányok egyaránt emlékeznek még a fodros nyakú, lábszárközépig érő ingre, amelyet nemétől függetlenül viselt minden gyermek hat-hét éves koráig. Ez a gyermekruha-típus a környékbeli magyarságnál is ismeretes volt még a második világháború táján is. Ma azonban, amint a cigányok magyar varrónője, a 63 éves Nagy Ferencné Kovács Rozália mondja: „Ahogy a lábán meg tud állni, kezdődik az egyenruha.” Az egyenruha a cigány viseletet jelenti. A már járt tudó kisgyermek ruhája nemének megfelelően alakul. A kislányok ruhája a felnőttekének tökéletes mása, anyagban-szabásban egyaránt. Az ismétlések elkerülése végett a ruhadarabok magyar és cigány nevét, anyagát, szabását a felnőtt viselet leírásánál ismertetem.

A kislányok fejére kendőt kötnek, de csak addig, amíg a haja akkorára nő, hogy be lehet fenni. Az 5–10 éves leánykák öltözete csak méretében különbözik a felnőttekéétől, hajviseletüknek azonban jelzésértéke van. 5-6 éves cigányleányka kendőt egyáltalán nem köt a fejére, még télen sem. Esőben felsőszoknyájukat hajtják a fejükre, de már használják az esernyőt is. Hajviseletük a következő: a homlok fölött középen kettéválasztják a hajukat, majd a fül magasságában ismét ketté. A két felső negyed a homloktól simán hátrafésülve, a fejtető két oldalán befonják, és az alsó két negyedbe illesztve, a ruhaanyagok maradékából való csíkokkal szorosan egybefonják két ágba, néha a két fonat végét egybekötik. Ez a hajviselet a leányoknál állandó, de mihelyt valamelyik cigánylegény „kinézi” magának, illetve a fiának, akkor a fiú vesz 4 méter piros szalagot, amit a leánynak ajándékoz. Ettől kezdve a leány ezt állandóan viseli férjhezme-

netelég. A két hajfonat végére két nagy csokrot köt belőle. Aki ilyen szalagcsokrot visel, az már mátkás, és tudják, hogy más legény, mint a választottja nem közelíthet hozzá. Ünnepekre a legény szalagot vesz a leánynak.

Az idősebbek még emlékeznek a homlok közepétől a két fül felé húzódó hajtincsekbe font *piculákra*, lyukas pénzekre, gyöngyszemekre, de ez ma már nem használatos. Ilyent még legutóbb a Kézdivásárhely szélén letáborozó üstös karaván leányainál láttam.

Egy bodoni cigány nő viselete a következő darabokból áll, amelynek szabásmintáját, elkészítési módját Nagy Ferencné, a cigányok varrónőjének közlése alapján írtam le, aki közel ötven éve varr nekik.

A meztelen felső testükre régebben mindenki, ma már csak az idősebbek, fehér vagy apró mintás vászonból készített, derékon alul érő, hosszú ujjú inget vettek fel. Ennek cigány neve *gát*. Téglalap alakú darabokból szabták, a bőségét a válltól a mell felé eső részen egy arasznyira darázsfészkésen összeszedték. Innen lefelé a darázsolás alatti rész biztosította a mell számára a kellő bőséget. A mell alatt, a derék fölött 5-6 centivel ismét pántot tettek, amely az ing két oldalát összefogta és a nyaktól lefelé húzódó nyílást lezárta. A nyakat és ujjat pántba fogták és csipkével vagy fodrorral díszítették, hímeztek. Kötővel vagy gombbal zárult. Ezt ma már nem viselik. Legutóbb 20-25 évvel ezelőtt varrattak ilyet idősebb cigányasszonyok. A mai leányok, fiatalasszonyok az ing helyett melltartót, ujjatlan, sokszor férfi izomingt vesznek föl, és erre kerül a színes blúz, amelyet régebben az inghez hasonlóan szabattak, varrattak, de ma már egyre gyakrabban bolti készáru. A műszálas, tarka-virágos vagy egyszínű férfi ing, vagy a külföldről vásárolt hímezett selyem női blúz neve *dekhlo*. Különösen szeretik az élénk színeket, sárgát, kéket, lilát, erős rózsaszínt. Ha még valaki inget vagy blúzt varrat, a hozzá szükséges anyag két-két méter.

Az inget, aki még viseli, mindig beköti a meztelen alsótestére vett pendelybe, amelynek cigány neve *pogyé*. Ez tarka, apró mintás vagy egyszínű, gyakran ágyneművászonból készült ruhadarab. 3–4 méter vászonból készül, két téglalap alakú darabból. Felül *korca* van, amelybe régebb madzagot, ma gumit húznak. Hasítéka nincs. Az alját bevágással, *cakkeny-nyel* díszítik, amely a következőképpen készül: a korc megvarrása után a pendely alját a színén visszahajtják 10-12 cm magasan, az anyagot összehajtogatják 8 cm szélesre függőlegesen, és a csík mindkét oldalán ferdén levágják, középen egy centimétert meghagynak, és a vágás mentén levarrják. Az így keletkezett *cakkenyeket* kifordítják és ismét levarrják, föléje még két félcentis hajtást tesznek vízszintesen, egymástól 2 cm távolságra.

Erre veszik fel a csipkés szoknyát, amely apró mintás, virágos kartonból készül, cigány neve *parmi ghogye*. A derékon a bőségnek megfelelő hosszúságú, 4 cm széles gallérba ráncolják, amelyet elől gombbal fognak össze, és a hasitéka csak akkora, hogy kényelmesen felvehető legyen. Az alján fehér cérnacsipke van. Ez a szoknya 10 cm-rel hosszabb a *pógyénál*. A csipke fölött itt is két hajtás van. Ezt a ruhadarabot otthon, néha utazáskor is, ha a cifrábbat levetik, felsőruhaként is viselik. Az elkészítéséhez 5 méter anyag szükséges, és 3-4 szélből szabják.

A női viselet legszebb, legdíszesebb darabja a *vótyé*-nak nevezett felsőszoknya, amely színes virágmintás selyemből, kásmirból, újabban műszálas kötszövött anyagból készül. Különös előszeretettel használják a fényes selymeket, a fémszálas, brokát típusú szöveteket. A *vótyé* hét szélből készül, egy cm-es rakásokkal. A rakásokat rávarrják a derékbőségnek megfelelő gallérra, ennek felső felét visszahajtják, levarrják, és a gallér alatt a rakásokat öt-hat cm szélesen letűzdelik babos, fenyőágas vagy lapis mintával. Ezeket a mintákat ma már csak egyszerű gépvarrással alakítják ki, de korábban vastag selyemszállal kézzel is hímezték. Az alján a szélétől 8 cm-re varrnak egy színes, újabban kizárólag fémszálas szalagot, melynek cigány neve *poszomántó*. Ettől fél centire varrnak egy sor finom, ma kizárólag lehetővékony műanyag csipkét, föléje ismét egy sor fémszálas szalagot. Van aki a díszítést kétszer ismételteti meg, de ezt csak a fiatalabbak kérik. A varrónő emlékszik, hogy 20-30 évvel ezelőtt a csipke alatt és fölött a szalag helyett fodor volt.

A szoknya elől végig nyitott, mint a kalotaszegi muszuly, belül jobb oldalt 10 x 13 cm-es zseb van rajta. A nők magukra kerítik, és elől egy gombbal fogják össze. A szoknya készítésének a legigényesebb munkája a *leszedés* (lerakás) és a vasalás. A szoknya gallérját hornyolt lécebe vert szegekbe akasztják és a vasalóasztal széléhez rögzítik. A szélétől kezdve tíz-tizenkét rakást lefognak, gombostűvel rögzítik és vizes ruhával gőzölik. Amikor minden rakást levasaltak, még nedvesen felakasztják, aztán újra vasalják, kiszáritják. A szoknya vagy *vótyé* elől nyitott részét a kötény, cigány néven *katrinca* fedi. Ezt mindig a blúz fölé kötik. A kötény mérete és anyagszükséglete megegyezik a szoknya felével. A szoknyagallér felének megfelelő hosszúságú pántba rakják be, tűzik, hímezik, díszítik, vasalják ugyanúgy, mint a szoknyát. A díszítése is ugyanolyan. A szoknyán lévő csipkével azonos mintájú a kötényen dúsan ráncolt, körbefutó csipkeszegély, amely alul pontosan a szoknya aljáig ér. Gyakran kérnek zsebes kötényeket, és a zsebet is csipkével díszítik. A kötény anyaga egyszínű is lehet, de a szoknyában lévő színek valamelyikével egyező. A kötény pántjára 60-70 cm hosszú kötőt varrnak,

amelynek a végét csipkével díszítik. Felsőtestükre, főleg hidegben, felveszik a blúz fölé a mellényt, cigány néven a *keptárit*. Ez derékon jóval alul, majdnem combközépig ér. Anyaga lehet színes szövet, bársony, plüss, bőr, néhol virágos tarka bútorszövet. Idősebb cigányasszonyokon nagyméretű férfiöltönyök, selymhátú férfimellények is láthatók. A mellényeken gomb van, de sohasem gombolják be. Nagy bevágott zsebeik vannak, és gyakran belső zsebe is.

A nők viseletéhez szorosan hozzátartozik a kendő, amelynek a kislányok és csecsemők viseletében játszott szerepéről már szóltam. A cigányleányt, amikor férjhez megy, felkontyolják, hajfonataiból kiveszik a szalagot, és a tarkójára kerek, hajtúkkal rögzített kontyot csavarnak, a fejét díszes kásmir vagy selyemkendővel bekötik. Ettől kezdve a kendőt mindig viselnie kell, fedetlen fővel nem mutatkozhat, sőt éjszakára is kendőt kell kötnie. A fiatal asszonyok a kontyuk alatt, a tarkójukon kötik meg, az idősebbek az álluk alatt. A másik kendőféleség a rojtos hárászkendő, kásmir kendő, amelyet a derekukra kötnek, cigány neve *hárászó*. Az alkalmi ruhák közül a menyasszonyi ruhát kell megemlítenem, cigány nevén *sijenge gize*. Szabásában semmiben nem különbözik a fenti daraboktól, de anyagában szebb, főképpen drágább. A menyasszony hajában ott van a piros pántlika, amelyet a vőlegény vesz számára, több alkalommal is. A nyakán többsoros gyöngy, cigányul *biszová*, fülében fülbevaló, cigányul *zlágá*, ujjain gyűrű, cigányul *ánguszi*, lábán cipő, cigányul *cipeve*. Egy jó módú cigányleánynak, aki gazdag legényhez megy férjhez, kell hogy legyen legalább 12 rend ruhája.

A halotti ruha, cigányul *merimakhe gize* minden jóbb módú cigányasszonynak 50 éves kora után már készen van, vagy legalább a hozzá való anyagot megveszi. Amennyiben nincs, a halál beállta után a hozzátartozók varratják meg a számára. A halotti ruha néhány vonatkozásban eltér az előzőektől, és több olyan elemet őriz, amelyre az élők viseletében ma már nincs példa. A pendely (*pogyé*), a csipkés szoknya (*párni ghogye*) és az ing mindig fehér. A blúz színe, anyaga a szoknyáéval egyező, színes kásmir vagy selyem. A kötény mindig zöld. Az ing ujjának csipkéje kilátszik a blúz ujjából, hogy ez is *díszítse* a halottat. A halotti pendely (*pogyé*), a csipkés szoknya (*párni ghogye*), felső rakott szoknya (*votyí*) és a kötény (*katrinca*) valamivel hosszabb, mint az élőké, bokáig ér. A ruhadarabokra egyáltalán nem varrnak gombot, gomblyukat, csupán egymásra borítják a széleket. Szoktak a blúzra cifra gombokat ráhelyezni, de a korporsó lezárása előtt leveszik róla. Ezt a szokást azzal magyarázzák, hogy a gomb vagy a kötő bajt okoz a halottnak, a lélek nem tud kiszabadulni a testből és nem jut be a mennyországba.

A halott hozzátartozói gyászt viselnek a temetés után. A gyászos ruha szabása a fentiekkel azonos, csak a felső rakott szoknya fekete, vagy a távolabbi rokonoknál sötét, leggyakrabban kékes tónusú. Ezt ők félgyásznak nevezik. Hat hét elteltével az asszonyok csak a fekete kendő viselésével jelzik a gyászt, kb. fél évig, évig.

A varrónő közlése szerint a cigányok viselete az utóbbi fél évszázadban vajmi keveset változott szabásában. Anyagában követi a gyárakban előállított textíliák divatját. Szabásában legidőtállóbbnak a szoknyafélék bizonyultak. Az idősebb cigányasszonyok még viselik az inget, a fiatalabbak, amint fentebb említettem, már nem. Ennek helyét átveszik a készruhák, a mellények helyett kardigánok, sőt vízhatlan rövid kabátok is feltűnnek. A kislányoknál már teljesen általános a bugyi viselése, a nagylányok a harisnyabugyit is kedvelik. A legkisebb leánykákon a rakott selyemszoknya alatt gyakran lehet látni kis kötött vagy éppenséggel farmernadrágot.

A lábbelit tekintve, nyáron főleg a kislányok és az asszonyok otthon mezítláb járnak, cipőt csak útra visznek magukkal, gyakran le is húzzák. Ismerik és télen viselik is a csizmát (cigány nevén *kásek*), de nem tesznek különbséget férfi és női lábbeli között, előszeretettel viselik a színes női gumicsizmákat. Melegebb időben a színes, fonott mintázatú, hálószerű, műanyag fürdőpapucsokat viselik, gyakran rikító színű zoknival. Kedvelik a vastag talpú sportcipőket.

Alig egy évtizede még szinte minden házaló cigányasszony hátán ott volt a vállra akasztott nagy bársony- vagy plüssstarisznya. Ez ma már ritka, helyette vászonzsák vagy modern villámzárás válltáska van.

A cigányasszonyok ruhája a mai árak szerint elég sokba, kb. kétszázezer lejbe kerül. Egy férjhezmenő cigánylány ruháinak értéke megközelíti a két és fél milliót.⁶

Egy teljes öltözet előállításához kb. 25 méter, különböző minőségű kelmére van szükség. Egy teljes öltözet varrásának munkadíja 30 000 lej. Ezek az összegek mutatják, hogy a női viselet Hagymásodonban nem olcsó mulatság. Ennek ellenére távolról sem vigyáznak úgy ezekre a drága ruhákra, mint a kalotaszegi, a széki vagy székely nők. A legdíszebbet sem kímélik különösebben, otthon sütés-főzés-mosás közben is viselik. Általában ruhástól alusznak, esetleg a felső, rakott szoknyát vetik le.

Ebben a rövid dolgozatban csak a női viselet jelenlegi, élő állapotát és a fellelhető szóbeli emléket vettem figyelembe és próbáltam leírni, egy Erdélyben meglévő, de tudomásom szerint legkevésbé kutatott népcsoport egyik kicsi, de hagyományörző és bizonyos fokig hagyományteremtő közösségének ruházatát.

A férfi viseletet egy külön dolgozat keretében szeretném bemutatni.

(Kézdivásárhely, 1994. május 14.)

Adatközlők

Burcsa Rupi Pipi, sz. 1926, cigányvajda, rézműves.
Ferenczi József, sz. 1930, nyugdíjas, volt egyházgondnok.
Nagy Ferencné Kovács Rozália, sz. 1933, varrónő.
Nagy Ferenc, sz. 1927, nyugdíjas, egészségügyi dolgozó.

Irodalom

MSK Ús, 42 = *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*, I (Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 42), Budapest, 1912.

RNL, IX = *Révai Nagy Lexikona*, IX, Budapest, 1913.

*

HERNER János (szerk.)

1987 *Erdély és a Részek térképe és helységnévtára. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján*, József Attila Tudományegyetem, Szeged.

KISS Lajos

1988 *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, I, Akadémiai, Budapest.

MEZEY Barna (szerk.)

1986 *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985*, Kossuth, Budapest.

SUCIU, Coriolan

1966 *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, Ed. Academiei Române, București.

⁶ 1994-ben, a tanulmány megírásának az idején egy kenyér 1800 lej volt. (Szócsné Gazda Enikő)
1 lej, 1 német márka 150 lej, egy negyed éves újságelőfizetés 2600

Portul popular de țigancă din Budiu Mic

(Rezumat)

În anul 2019, arhiva etnografică a Muzeului Național Secuiesc s-a îmbogățit cu moștenirea științifică a etnografei Judit Szabó (1932-2017) din Târgu Secuiesc. Prin publicarea unei lucrări inedite, ne amintim de folclorista Judit Szabó, muzeografa Muzeului „Incze László” din Târgu Secuiesc.

Studiul a fost elaborat în anul 1994. Cercetătoarea analizează schimbările portului printr-o metodă interesantă: prin interviuri făcute cu croitoreasa comunității țigănești. Datele astfel obținute au fost verificate ulterior de către conducătorul (voievodul) comunității.

Die Frauentracht der Zigeuner von Hagymásbodon (Budiu Mic)

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2019 wurde das Archiv des Szekler Nationalmuseums durch das wissenschaftliche Erbe der Folkloristin Judit Szabó (1932–2017) bereichert. Wir erinnern uns jetzt an die Museologe Judit Szabó, Mitarbeiterin des „Incze László” Zunftmuseums aus Szekler Neumarkt, durch die Veröffentlichung eines ihrer Manuskripte.

Diese ethnographische Studie wurde 1994 geschrieben. Der wissenschaftliche Ausgangspunkt der Studie ist sehr interessant: die Ethnographin führte ein Interview mit der Näherin der Zigeunergemeinschaft, so konnte sie die Veränderungen der Volkstracht analysieren. Später überprüfte sie alle erhaltenen Informationen mit dem Anführer der Zigeuner.

